

РОЗДІЛ 1 «ТРУДОВЕ ПРАВО»

УДК 349.3

Бабич Н. О.,
Доктор філософіїКОНЦЕПТУАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНІ МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена з'ясуванню концептуально-ідеологічних меж правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Автором встановлюється вплив ліберальної та неоліберальної ідеології на поточний процес трансформації розуміння соціальної функції держави та можливостей її реалізації державою. З'ясовуються рамки реалізації соціальної функції держави, звуження яких призводитиме до зашкодження процесу розбудови держави в якості соціальної та правової держави. Окреслюються концептуально-ідеологічні межі правового регулювання реалізації соціальної функції держави, які вироблені у державах-членах Європейського Союзу. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: європеїзація законодавства, правове регулювання, реалізація функцій держави, соціальна держава, соціальна функція.

The article is devoted to clarifying the conceptual and ideological boundaries of legal regulation of the implementation of the social function of the state. The author establishes the influence of liberal and neoliberal ideology on the current process of transformation of the understanding of the social function of the state and the possibility of its implementation by the state. The framework for the implementation of the social function of the state is being clarified, the narrowing of which will harm the process of development of the state as a welfare and legal state. The conceptual and ideological boundaries of the legal regulation of the implementation of the social function of the state, which has been developed in the member states of the European Union, are outlined. The conclusions of the article summarize the results of the study.

Keywords: Europeanization of legislation, implementation of state functions, legal regulation, social function, welfare state.

Постановка питання. Мета держави, як така, є «заснованим на суспільних інтересах і цінностях бажаним станом соціальної дійсності, що обумовлює завдання і функції держави» [1, с. 9]. При цьому будь-яка сучасна цивілізована держава спрямовує своє функціонування на «забезпечення та створення законодавчих гарантій реалізації конституційних прав людини, передусім економічних, політичних, соціальних, культурних тощо. Закладаючи основи таких прав в нормах законодавства, держава створює механізми, за допомогою яких людина здатна повноцінно існувати в суспільстві, може захистити свої права від неправомірних посягань, реалізовувати свої здібності, отримувати винагороду за виконану роботу» [2, с. 4]. Держава, що виконує вказану мету може вважатись правовою та, відповідно, справедливою державою. Отже, відповідна держава може вважатись такою, що є соціальною чи може стати соціальною державою.

В окресленому контексті особливої уваги заслуговує реалізація державою соціальної функції, котра формально спрямована на забезпечення, охорону та захист належного рівня соціальної безпеки, результатом чого є створення умов «загального добробуту». При цьому слід погодитись із вітчизняним правником І. В. Яковюком у тому, що «добробут суспільства доцільно розглядати як продукт спільних зусиль особистості, суспільства і держави – відносно цього висновку суттєвих розбіжностей майже не існує. Проблема постає у зв'язку зі спробою дати відповіді на низку питань, зокрема, на яких засадах досягається ця спільність? або яку роль має відігравати кожен з означених суб'єктів? Саме від того, які відповіді давалися на ці питання в той чи інший період історії, залежали

виникнення і реалізація концепції чи то поліцейської, чи ліберальної, чи соціальної держави» [3, с. 13]. Щонайперше, ці відповіді даються саме у процесі правового регулювання реалізації соціальної функції, будучи заснованими на поточному розумінні законодавцем того, нормативна реальність якого типу держави ним формується.

В Україні концептуально-ідеологічні межі відповідних можливостей законодавця обмежені конституційними положеннями про те, що наша держава є соціальною, правовою та демократичною. Поряд із тим, ускладнює це питання той факт, що на сьогоднішній день концепція соціальної держави не є універсальною. Крім того, розширене тлумачення соціальної держави сьогодні пов'язується також і з розширюванням меж розуміння її соціальної функції держави, що відбувається під впливом ліберальної та неоліберальної ідеологій, які стають все більш популярними в умовах множинних криз, за яких держави стають неспроможними реалізувати соціальну функцію на рівні соціальної держави.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. По сьогодні концептуально-ідеологічні межі правового регулювання реалізації соціальної функції держави ще не були предметом комплексного дослідження, хоча окремі аспекти концептуальної сутності реалізації соціальної функції держави досліджувались багатьма українськими вченими, серед яких: О. І. Беспалова, Е. В. Дригола, М. І. Іншин, І. В. Кріцак, І. В. Савельєва, О. Л. Стасюк та інші науковці. Наукові напрацювання цих та інших учених становитимуть теоретичний фундамент для формування актуального та комплексного концептуального бачення правового регулювання реалізації соціальної функції держави.

Отже, **метою** цієї наукової статті є з'ясування концептуально-ідеологічних меж правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) встановити вплив ліберальної та неоліберальної ідеології на поточний процес трансформації розуміння соціальної функції держави та можливостей її реалізації державою; 2) з'ясувати рамки реалізації соціальної функції держави, звуження яких неможливе без припинення процесу розбудови держави в якості соціальної держави; 3) окреслити концептуально-ідеологічні межі правового регулювання реалізації соціальної функції держави, які вироблені у державах-членах ЄС; 4) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, «функції держави, являючи собою цілеспрямовану діяльність, мають ціннісну основу» [1, с. 23]. Безпосереднім чином це стосується також і соціальної функції держави, котра «є однією з головних функцій держави», що «відіграє значну роль у розвитку суспільства і націлена на захист інтересів громадян» [4, с. 46]. Саме тому, як зазначає вітчизняна учена Д. С. Гвасалія, «подальший розвиток держави не можливий без якісного виконання соціальної функції» [4, с. 46]. Попри це, якщо традиційно ціннісною основою соціальної функції є соціальна безпека, а ціннісною основою правового регулювання соціальної функції є окреслення моделі створення умов «загального добробуту», що характеризується високим рівнем соціальної безпеки в державі, то під впливом ліберальної та неоліберальної ідеологій комплексно переосмислюється роль держави у цій моделі та, відповідно: 1) звужується обсяг соціальної відповідальності держави; 2) знецінюється цінність соціальної функції держави та знижується соціальний ефект від реалізації вказаної функції держави.

Також слід констатувати, що наразі серед вчених навіть обґрунтовується думка про доцільність зниження обсягу соціальних обов'язків держави, як захід зменшення «зайвих витрат» на соціальну сферу [5, с. 5, 15-16]. Поряд із тим, з вказаним розумінням «зайвих витрат» на забезпечення соціального благополуччя людини, а також із відповідним тлумаченням ролі держави в соціальній сфері важко погодитись, хоча воно на сьогодні поступово стає домінуючим в Україні. Цю позицію можна пояснити наступним: 1) не лише непрацездатні особи потребують охорони та захисту їх соціальних прав, а соціальна сфера не обмежується лише сферою зайнятості та праці чи сферою соціального захисту; 2) зменшення обсягу відповідальності держави за благополуччя суспільства та рівень соціальної безпеки людини може мати місце лише в державі, яка є соціальною

та може поступово розширювати обсяг соціальної відповідальності людини і громадянина у державі. Слід погодитись із С. В. Кісс, котра констатує, що «проголошення соціального характеру держави, передбачає її активну участь в житті суспільства та індивіда в духовній, культурній, економічній сферах. Взаємодія держави та особистості здійснюється в такій площині, де людина виступає об'єктом і суб'єктом (активним учасником) державної політики» [6, с. 200]. Однак, активна участь людини в реалізації соціальної політики держави, котра не є соціальною (чи лише бажає бути соціальною), може бути ефективною лише в контексті тиску на державу з метою примусу суб'єктів публічної адміністрації виконувати те чи інше соціальне завдання держави. Вбачається, що держава, котра не є соціальною (перебуває у процесі становлення в якості соціальної) та зменшує обсяг соціального навантаження на її бюджет, є державою, котра фактично перекладає відповідальність за забезпечення соціальної безпеки людини на саму людину, ставляючи її перед множиною соціальних ризиків, подолати які людина самотійно не завжди спроможна в достатній мірі.

Звернемо увагу на те, що на окреслену обставину також звертає увагу й О. В. Родіонова, котра просуває в наукову думку неоліберальне розуміння соціальної функції держави. Зокрема, учена констатує, що «зміни, які відбулися в сучасній суспільній свідомості з приводу змісту категорії “гідне життя”, вплинули на серйозні зміни способів реалізації соціальної функції держави. Раніше право на гідне життя пов'язувалося переважно з матеріальними умовами буття особистості. Сьогодні, коли є можливість забезпечувати певний матеріальний мінімум, змінюється уявлення про гідне життя. Акцент зміщується в бік ролі людини в суспільстві, його авторитету, самотійності і т. п. цінностей» [5, с. 16]. Тобто, якщо виходити із того, що навіть в найбільш розвинених державах у результаті соціально-економічного впливу наслідків поширення коронавірусної хвороби COVID-19 [див., напр.: 7; 8], похитнутися підвалини соціальної держави, то тим більше у державах, які прагнуть стати соціальними, на сьогоднішній день не можна вести мову про те, щоби перекласти значну частину соціальної відповідальності держави за соціальне благополуччя людини:

1) на саму людину, адже, наприклад, у межах трудових правовідносин людина не завжди спроможна захистити свої соціальні права, особливо в епоху, коли професійні спілки втратили свої важелі впливу. Зокрема, О. Л. Мазин констатує, що неефективність профспілок часто призводять «до появи нових форм протесту, наприклад, до голодувань» [9, с. 186]. Як вбачається, перекладання на людину соціальної відповідальності за власне соціальне благополуччя лише з огляду на те, що вона є працездатною (частково працездатною), не може бути виправданим до того часу, коли соціально-відповідальними будуть всі суб'єкти відносин, які прямо чи опосередковано стосуються соціальної безпеки людини. В інакшому випадку, держава лише розширюватиме соціальні ризики соціального життя людини, бажаючи оминати які (чи мінімізувати негативні наслідки яких) людина буде вимушена вдаватись до соціально-ризикових заходів, що можуть становити загрозу для її життя та здоров'я, принижувати її людську гідність тощо;

2) на громадянське суспільство. Слід зазначити, що громадянське суспільство є суб'єктом реалізації соціальної функції, наявність якого обумовлює демократичність держави та є умовою для становлення такої держави в якості соціальної. Проте, перекладання обов'язку з реалізації соціальної функції держави на громадянське суспільство є «розмиванням» соціальної відповідальності, адже «громадянське суспільство» є дещо абстрактним суб'єктом, до якого не можна позиватись, притягувати до юридичної відповідальності та вимагати виконання певних дій тощо;

3) досить часто суб'єкти публічної адміністрації, декларуючи бажання гармонізувати взаємодію держави, людини та громадянського суспільства в соціальній сфері, начебто сприяючи таким чином створенню соціально відповідального суспільства, відповідальної за своє життя та здоров'я людини, в дійсності бажають знизити обсяг відповідальності держави у соціальній сфері. Таким чином спотворюється ідея соціальної держави, а також викривляється сама сутність держави, завдання у соціальній сфері якої зводяться до соціального захисту лише найбільш соціально

незахищених громадян за рахунок податків, які держава отримує від працюючих громадян. За таких умов знову ж таки у громадян виникає питання про необхідність держави, в якій захист, забезпечення та охорона їх соціальних прав стає «справою держави» лише у тому разі, коли людина, живучи в множині соціальних ризиків, стає найбільш соціально вразливою особою.

Приймаючи до уваги викладене, можемо дійти висновку, що правове регулювання реалізації соціальної функції держави не обов'язково за своєю ідеологічною сутністю є правовим регулюванням реалізації такої функції на рівні, що відповідає соціальній державі. Вказане пояснюється тим, що соціальна функція держави реалізується також несоціальними державами та тими державами, що лише знаходяться на шляху становлення в якості соціальних держав. Попри це, слід мати на увазі, що для України, яка має євроінтеграційні прагнення (тим більше, вони закріплені на рівні Основного Закону), правове регулювання реалізації соціальної функції держави повинно цілісно відповідати концептуально-ідеологічним межах правового регулювання реалізації соціальної функції держави у державах-членах ЄС. Проблематичним у цьому контексті є те, що на рівні ЄС відсутнє спільне бачення «держави загального добробуту», хоча європейські держави фактично погоджуються у тому, що ця модель держави не повинна бути вибудована на ідеології лібералізму чи неолібералізму.

Зважаючи на це, можемо дійти думки, що концептуально-ідеологічні межі правового регулювання реалізації соціальної функції держави у державах-членах ЄС окреслюють такі вимоги до правового регулювання реалізації відповідної функції держави:

1. Вимоги до правового регулювання реалізації соціальної функції соціальної держави консервативного типу. Цей тип соціальної держави «спирається на ідею страхування через роботодавця. Для реалізації цього типу потрібне відповідне законодавство та тривале накопичення страхових вкладів. Корпорації співпрацюють з державою, яка є основним гарантом добробуту. Консервативний тип формується багато в чому під впливом церкви та спирається на традиційні цінності. Державні допомоги стимулюють материнство, а допомога соціальних служб надається тоді, коли сім'я не в змозі впоратися самостійно» [10, с. 80]. Таким чином, держава у межах цих вимог до правового регулювання реалізації соціальної функції держави: 1) покладає на учасників правовідносин у соціальній сфері міру відповідальності за соціальне благополуччя один одного у тій мірі, в якій вони можуть цю відповідальність нести; 2) передбачає юридичні гарантії дотримання соціальних обов'язків учасниками правовідносин у соціальній сфері.

Отже, можемо дійти висновку, що на сьогоднішній день правове регулювання реалізації соціальної функції держави в Україні формально ґрунтується на концептуально-ідеологічній основі соціальної держави консервативного типу (у цьому в нашої держави є спільні риси, зокрема, із Великобританією). При цьому, з огляду на процеси десоціалізації [11, с. 39], що відбуваються в Україні, можемо констатувати наступне: концептуально-ідеологічна основа правового регулювання реалізації соціальної функції держави в Україні поступово розвивається неоліберальною ідеологією, що не є типовою для держав-членів ЄС (у цьому контексті Україна наближується до правового регулювання впливу держави на соціальну сферу, подібно до Австралії, Канади, США та Японії).

2. Вимоги до правового регулювання реалізації соціальної функції соціальної держави соціал-демократичного типу. У соціал-демократичному типі соціальних держав послідовно здійснено універсалістський принцип перерозподілу благ. Попри це, слід мати на увазі, що такий перерозподіл благ «передбачає соціальну допомогу лише у залежності від наявності громадянства, а не від міри нужденності або розміру зроблених працівником відрахувань. Ключову роль в системі соціального захисту індивідів відіграє держава, що гарантує її незалежно від стану ринку праці та підтримки сім'ї» [12, с. 35]. У цьому контексті соціальна держава шляхом правового регулювання реалізації соціальної функції держави:

1) забезпечує, охороняє та захищає соціальні права громадянина, тоді, коли громадянин знаходиться у фактичному стані уразливості або може опинитись у такому стані. Соціальна держава

соціал-демократичного типу формує модель взаємодії держави, суспільства та громадянина таким чином, щоби будь-хто, хто опинився у ситуації неналежного рівня соціальної безпеки (чи може опинитись в такій позиції), зміг за допомогою держави вийти з такої ситуації (не потрапити у неї), відновивши свій належний рівень соціальної безпеки;

2) підвищує рівень соціальної безпеки та поступово збільшує стандарти якості соціального життя громадянина. У цьому сенсі держава переслідує логіку, відповідно до якої, людина повинна проживати своє життя максимально гідно людській природі (мати всі можливості жити таким чином), адекватно цивілізаційному, правовому, економічному та політичному розвитку суспільства.

Висновки. Приймаючи до уваги викладене, можемо дійти висновку, що найбільш прогресивні концептуально-ідеологічні межі правового регулювання реалізації соціальної функції держави, котра є сучасною соціальною державою чи бажає стати такою, окреслюють такі стандарти:

1. Громадянин та, за можливості будь-яка людина, котра проживає на території держави, повинні мати право життя, гідне їх людській природі, маючи належний рівень соціальної безпеки;

2. Соціальна безпека громадянина та людини – це не стала категорія й повинна щоразу переосмислюватись державою (у бік її посилення), приймаючи до уваги: а) актуальну наукову думку учених-юристів, учених-економістів та учених-психологів; б) поточні та потенційні кризові явища, що характеризуються негативним соціальним ефектом; в) позитивну практику забезпечення соціальної безпеки громадянина і людини в інших соціальних державах (переважно соціал-демократичного типу).

3. Рівень соціальної безпеки громадянина та людини не може знижуватись та має поступово збільшуватись до тієї міри, за якої держава спроможна забезпечити, охороняти та захищати соціальну безпеку громадянина і людини (вказане не виключає можливості делегування відповідних обов'язків роботодавцям та іншим суб'єктам соціальної сфери), не ставлячи під загрозу існування «загального добробуту» в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пожарский Д. В. Охранительная функция государства (теоретико-методологические проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2015. 50 с.
2. Епель О. В. Доктрина захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2020. 416 с.
3. Яковюк І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 187 с.
4. Гвасалія Д. С. Соціальна функція держави та її складові. *Економіка і регіон*. 2011. № 2 (29). С. 42-46.
5. Родионова О. В. Социальная функция современного государства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2010. 42 с.
6. Кісс С. В. Розвиток соціальної держави в Україні: теоретичні та історико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 247 с.
7. Bryant T., Aquanno S., Raphael D. Unequal Impact of COVID-19: Emergency Neoliberalism and Welfare Policy in Canada. *Critical Studies: An International and Interdisciplinary Journal*. 2020. Vol. 15, № 1. P. 22-39.
8. Nilsen A. C. E., Skarpenes O. Coping with COVID-19. Dugnad: a case of the moral premise of the Norwegian welfare state. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 2020. Vol. 1. P. 1-14. doi:10.1108/IJSSP-07-2020-0263.
9. Мазин А. Л. Роль российских профсоюзов в укреплении социального партнерства. *Вопросы структуризации экономики*. 2009. № 2. С. 181-188.
10. Плетнев А. В. Государство всеобщего благоденствия как тип социальной политики, выражающий интересы большей части населения. *Ученые записки СПбГИИПР*. 2019. Т. 31, № 1. С. 78-83.

11. Hladky V. Some Cautionary Remarks on the Process of Desocialization of the World of Work. *Scientific discoveries: projects, strategies and development* : Proceedings of the Internat. Scient. and Pract. Conf. (Edinburgh, Oct. 25th, 2019). Edinburgh: ESP, 2019. Vol. 3. P. 38-44.

12. Жвйтиашвили А. Ш. Современные институты перераспределения: западный опыт. *Власть*. 2017. № 8. С. 33-40.

УДК 349.2

Вареник О. С.,

кандидат юридичних наук, адвокат

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАРАНТІЙ ЛОКАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

У статті досліджено теоретичні підходи щодо теоретико-правова характеристика гарантій локального правового регулювання охорони праці. Наголошено, що гарантії локального правового регулювання тісно пов'язана із господарською та соціальною та змінюється під тиском соціальних й економічних чинників. Встановлено, що має на меті вирішення соціальних проблем суспільства, адже за допомогою локальних норм можна підвищити трудові гарантії працівників шляхом покращення умов праці та системи оплати.

Ключові слова: *регулювання, правове регулювання, локальне правове регулювання, гарантії.*

The article investigates theoretical approaches to the theoretical and legal characteristics of the guarantees of local legal regulation of labor protection. It is emphasized that the guarantees of local legal regulation are closely related to economic and social and change under the pressure of social and economic factors. It has been established that it aims to solve the social problems of society, because with the help of local norms it is possible to increase the labor guarantees of employees by improving working conditions and the payment system.

Key words: *regulation, legal regulation, local legal regulation, guarantees.*

Про необхідність змін правового регулювання контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства свідчить обраний Україною напрям до євроінтеграції, а отже й потреба в забезпеченні достатнього правового захисту реалізації трудових прав та обов'язків, правомірної трудової діяльності. Крім того, змінюється й підхід до проведення державного управління, що передбачає поширення методів координації, співпраці. Відповідно, дослідження змісту гарантій контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства дозволить осучаснити підхід до розуміння та застосування даного інституту.

Наукове опрацювання гарантій контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства надасть можливість розкрити їх зміст в контексті сучасних соціальних цінностей та умов трудової діяльності. Крім того, більш глибоко висвітлюватиметься роль органів державної влади, профспілок, роботодавців та громадських організацій в контрольно-наглядовій діяльності. Водночас, аналіз гарантій контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства вказуватиме на стан нормативно-правових актів, їх узгодженість між собою та аспекти, які потребують удосконалення для підвищення ефективності такого нагляду та контролю, демократизації їх проведення та збільшення довіри суб'єктів трудових відносин.

Питання гарантій контролю та нагляду за дотриманням трудового законодавства було неодноразово досліджено в наукових роботах таких учених як: М. І. Булгаков, М. В. Глух, О. Ю. Дрозд, О. В. Жадан, Т. А. Занфірова, С. В. Зливко, А. В. Казанджі, М. І. Карпа, Н. М. Коломийчук,